

NİTELİKLİ BİR ÖĞRENME MODELİ: ÇOKLU ÖĞRENME

Memiş OKUYUCU¹

Öz

Batı'da yaşanan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi gelişmelerle birlikte ekonomik ve toplumsal yaşamda verimlilik arayışları ön plana çıkmıştır. Kapitalist sistem, Batılı toplumlarda seri üretimi ve daha fazla tüketimi teşvik etmiştir. Kapitalizm ile öncelikle sanayide üretimi hızlandırmak ve böylece ekonomide yüksek kâr elde etmek üzere iş bölümü ve ihtisaslaşma ortaya çıkmıştır. Zamanla hayatın her alanına sirayet eden ihtisaslaşma, insanı varlığın bütünü ve hakikatini anlamaktan koparmıştır. Uzmanlaşma ve iş bölümü ile "bütün" yerini "parçalara" bırakmıştır. İnsanın âlemi, varlığı ve hakikati tam manası ile anlaması neredeyse imkânsız hale gelmiştir, öyle ki toplumlarda sadece kendi konu alanında "uzman", ancak hayatın geri kalanından, dünyadan ve insanlıktan bîhaber insanlar türemeye başlamıştır. Toplumlar giderek artan aşırı uzmanlaşma ve tek alana odaklanma anlayışı, insan psikolojisinde, düşünce dünyasında, kimliğinde ve karakterinde derin yaralar açmıştır. İnsanlar âdeta robotlaşmış, sığ düşünce dünyasına hapsolmuş ve muhakeme yeteneğini kaybetmiştir. Böyle bir ortamda yetişen yeni neslin, hakikati tam manasıyla kavraması ve düşünce derinliği kazanabilmesi için eğitimde çoklu öğrenme modelinin hayata geçirilmesi kritik öneme sahiptir. Çoklu öğrenme; akıl yürütme, çerçeve oluşturma, hüküm çıkarılabilme, analiz ve sentez yapma gibi zihni faaliyetleri belli bir metodoloji ile sürekli hale getirme ameliyesidir. Çoklu öğrenmenin nihai amacı entelektüel olarak aktif, düzenli ve metodik öğrenmeyi bir zihin terbiyesi haline getirmiş insanlar yetiştirmektir. Nitelikli bir öğrenme modeli olan çoklu öğrenme, bireyin dünyayı ve meseleleri anlamasını ve anlamlandırmasını kolaylaştırır, ayrıca bireyde zihin ve davranış terbiyesi sağlar. Çoklu öğrenmeyi ele alınan bir meseleyi, adab-ı muaşeretini çerçevesinde, çevre, zaman ve mekan ilişkisi kurarak anlamlandırmak olarak ifade edebiliriz. Çoklu öğrenme analiz, sentez, tenkit, kıyas yapma, çıkarım yapma gibi metotlar ile insanın hakikate ulaşmasını hedefler. Eğitimde çoklu öğrenme modelinin hayata geçirilmesi ile derin anlam dünyasına sahip, hayatı tam manası ile anlayan ve anlamlandıran bir nesil yetiştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çoklu Öğrenme, Nitelikli Öğrenme Modeli, Uzmanlaşma, Hakikat

Qualified Learning Model: Multiple Learning

Abstract

With the developments such as the French Revolution and the Industrial Revolution in the West, the search for efficiency in the economic and social life has come to the fore. The capitalist system has promoted mass production and greater consumption in Western societies. Division of labor, specialization and expertise emerged with capitalism to accelerate production in industry and thus to gain high profits in the economy. The specialization and expertise, which spread over all areas of life over time, separated people from understanding the whole of existence and the truth. With the

¹ **Sorumlu Yazar:** Fakülte Sekreteri, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İletişim Fakültesi, memis.o@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0051-774X

specialization and division of labor, the "whole" has left its place to the "parts". It has become almost impossible for people to fully understand the universe, existence and truth, so much so that people who are "experts" only in their own subject area, but unaware of the rest of life, the world and humanity, have begun to emerge in societies. The ever-increasing over-specialization in societies and the understanding of focusing on a single subject area have caused deep wounds in human psychology, world of thought, identity and character. People have almost become robots, trapped in a shallow world of thought and have lost their ability to reason. It is critical to implement a multiple learning model in education so that the new generation who grows up in such an environment can fully grasp the truth and gain depth of thought. Multiple learning is the process of perpetuating mental activities such as reasoning, framing, judgment, analysis and synthesis with a certain methodology. The ultimate goal of multiple learning is to train people who are intellectually active, who have made regular and methodical learning a mental training. Multiple learning, which is a qualified learning model, makes it easier for the individual to understand and make sense of the world and events, and also provides mental and behavioral training in the individual. The three principles of multiple learning can be listed as a) the creation of key or label concepts related to the issue, b) learning the forms of politeness related to the issue, c) establishing the relationship of the issue with environment, time and space. Multiple learning aims to reach the truth through methods such as analysis, synthesis, criticism, comparison and inference. With the implementation of the multiple learning model in education, a generation that has a world of deep meaning, understands and gives meaning to life in its full sense can be raised.

Keywords: Multiple Learning, Qualified Learning Model, Specialization, Truth

Giriş

Girişimcilik 19. yüzyıl Avrupa'sında sanayi devrimi ile birlikte üretim artışı ve daha yüksek kâr elde etme hedefi ekonominin ve gündelik hayatın birinci sırasını aldı. Daha çok üretim daha fazla kazanç felsefesinin sahipleri Fransız Devrimi sonrasında iktidara gelip, üretim artışı ve kâr marjı üzerinden bir hâkimiyet alanı oluşturmaya başlayınca, ihtisaslaşma ve iş bölümü ön plana çıktı. Çünkü her işi yapan kişiler yerine her bir işi yapan 'uzman' kişiler, üretim artışına dönük beklentileri daha kolay karşılayabilmekteydiler. Bir usta bir otomobilin bütün parçalarını yapmaya uğraşmak yerine, her bir parçası üzerinde uzmanlık ve uğraş geliştireyordu. Bu, sanayi ve fabrikalarda daha çok üretim artışı sağlamış oluyordu. Bu durum ihtisaslaşmayı/uzmanlaşmayı/iş bölümünü ön plana çıkardı. Sanayileşme ve kârlılık hedefinin sonucunda uzmanlık geliştirildi. İhtisaslaşma zamanla ilim dallarına da yansdı.

İhtisaslaşma verim anlamında ciddi bir üretim artışı ve kâra yol açıyordu. Bunun tabii sonucu olarak meslekler, işler, üretim ağları, branşlar, ilimler olabildiğince teferruatlandırıldı. O kadar ki, zamanla binleri, on binleri buldu. Şu anda yeryüzünde 42 binin üzerinde meslekten söz edilmektedir. Bu teknoloji ve bilgi çağında içinde bulunduğumuz anda/zamanda bile mesleklerin arttığını düşünebiliriz. Hakeza ilim dalları da olabildiğince kollara ve dallara ayrılmaya başladı. Her bir ilim dalı çok ince temeller üzerinde güçlü hâkimiyet ve ihtisaslaşma gerektiren bir mahiyete büründü. Böylece Batıda var olan "bütün", parçalara bölündü. İnceleme anlayışı da giderek derinlik ve genişlik kazanmaya başladı. Vücudun belli organlarını inceleme adıyla başlatılan insan anatomisi uzmanlığı, giderek her bir organın tek tek uzmanlığı şekline büründü. Mesela beyin sinir cerrahisinin altında dört beş yeni branş ihdas edilerek bu alanlar en küçük parçalarına ayrılmak suretiyle uzmanlaşma cihetine gidilmeye başlandı.

Bu durum da her bir ilim ve ihtisas alanı ve dolayısıyla insanlar, zamanla birbirinden ve hatta dünyanın geri kalanından habersiz hale geldi. Bu uzmanların her biri bir araya geldiğinde 'bir şeyler' ve "çok şeyler"di. Ancak birbirinden ayrıldıkları zaman 'hiçbir şey' olmaktadır.

Bu durum aslında insanlığın asırlardan beri alışageldiği varlığı bir bütün olarak ele alma ve algılama biçimini tersine çevirmektedir. O zamana kadar hayatı, varlığı, dünyayı mütemmim ve bir bütün olarak ele alan ve algılayan insanlık, o asırdan itibaren bölünmüş oluyordu. Zihin, fikir ve ilim âlemi, sanayi devrimi ile birlikte keskin yarılmayı beraberinde getiren bir safhayı yaşamaya başladı. Her şey bölünüp parçalanmaya ve detaylandırılmaya, olabildiğince üniteleştirilmeye ve kompartmanlara ayrılmaya başlandı. Bunun için her biri kendi alanında 'uzmanlaşmış' insanlar, sistemin ana omurgasını teşkil etmeye başladılar. 'Uzmanlık' ve "iş bölümü" daha fazla kazanç, daha fazla kâr anlayışının gölgesinde doğdu. İş bölümü ve uzmanlaşma kapitalist sistemin ana unsuru haline geldi.

Böylece üretim artışı üzerinden "uzmanlaşmaya" odaklanan kapitalist ekonomi, insanları varlığın bütününden ve hakikatini kavramaktan kopardı. Şöyle ki; sadece bir alanda, sadece kendi alanında uzmanlaşan insanlar, dünyanın, varlığın, âlemin ve insanlığın geri kalanından habersiz hale geldi. En gelişmiş ülkeler başta olmak üzere hemen her ülkede insanlık âlemi hakkında bir fikri olmayan, çok geniş insan toplulukları mevcut olmaya başladı. Dahası, bu dünyadan 'bîhaber' insanlar topluluğuna 'uzman' kimseler de dâhil olmaya başladı.

İspanyol yazar Jose Ortega Gasset, 1927'de yazdığı ve Hasan Ali Yücel döneminde dilimize çevrilen batı klasikleri arasında yer alan Kitlelerin Ayaklanması adlı eserinin Uzmanlaşma Merakı Denen Barbarlık adlı bölümünde konuyu şöyle tarif etmekte:

"Öyle ya, eskiden insanlar bilgeler ve cahiller olarak ikiye ayrılabilirdi, az çok bilgeler, az çok cahiller vardı. Oysa uzman bu iki kategoriden hiçbirisine sokulamaz. Bilge değil, çünkü uzmanlık alanına girmeyen her şeyden resmen habersiz; ama cahil de değil, çünkü o bir "bilim adamı" ve kendi mini minnacık evren parçacığını pekiyi tanıyor. Onun bir cahil-bilge olduğunu söylememiz gerekecek, bu da pek vahim bir şey, çünkü demek oluyor ki bilmediği tüm sorunlar karşısında bir cahil gibi değil, salt kendi özel konusunda bilge kişi gibi davranan biri." Ve devamında: "Bilim adamının, çalışmasının yörüngesini her kuşakta daraltmasından ötürü, giderek bilimin öbür bölümleriyle, evrenin bütüncül bir yorumuyla ilişkiyi yitirdiğidir."

Şarlo, 1936 yılında çevirdiği "Modern Zamanlar" ya da "Asrî Zamanlar" olarak bilinen filmde bu durumu oldukça felsefî bir derinlikle işlemiştir. Hatta sanayileşmedeki bu uzmanlaşma ve iş bölümünün insan psikolojisinde yol açtığı derin travmayı sinema diliyle ustaca ve ironik bir dille işlemiştir. Filmde, fabrika da sürekli aynı işi yapan (cıvata sıkın) ana karakter, sonunda, ruhi melekesini yitirmekte, psikolojisi bozulmakta ve patronu tarafından hastaneye yatırılmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere tek alana odaklanma, insan zihnini bloke etmektedir. Bir başka ifadeyle uzmanlaşma/iş bölümü insanların düşünce ve kimlik alanında derinlik, genişlik ve ağırlıklarını kaybetmeleriyle birlikte mâna ve cemiyet ruhunu da yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır. Hâl böyle olunca da âlemin ve varlığın hakikatini anlamak, kavramak neredeyse imkânsız hale gelmiş bulunmaktadır. Toplumdan habersiz, çevresinden bihaber, diğer ilim ve meslek kollarının muhtevasına uzak, kelime dağarcığı bir alanla sınırlı bir neslin yetişmesine neden olmaktadır. Üstelik bu neslin kelime ve kavram dünyası gittikçe sığlaşmakta, sıkıştığı bu dar alandan âlemin, cemiyetin, bulunduğu muhitin gerçekliğini kavraması mümkün olamamaktadır. Bu yolla yaşadığı çevrenin muhtevasına nüfuz edemeyen bir nesil yetişmektedir. Bu, sonsuzluğa akıp giden bir trenin kompartımanında seyahat etmeye benzer. Trende, bir kompartımanda kapalı halde yolculuk halindesiniz ama geriye kalan dünyanın varlığından habersizsiniz. Bu durumda ne âlemi, ne varlığı ne gerçekliği, ne hakikati, ne de bilimi kavrayabilme imkânımız kalmaktadır. İnsanın hakikate ulaşması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Bütün bunların üstüne küresel tüketim düzeninin dünya üzerindeki haz, hız temelli tüketim anlayışının 'sığ' ve 'sıkılaştırılmış' iletişim düzenini de ekleyince insanların robotlaşma tehlikesi baş göstermektedir. Nesneleşmiş ve metalaştırılmış robotlar halini gelmiş muhtemel bir insan yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bu insan; muhakemesi zayıf, idraki sığlaştırılmış, geçmişle bağları olabildiğince sınırlanmış, kavramlar dünyası daralmış, statik, şematik ve sentetiktir. İnsanı bu derin anlam ve mana yoksunluğundan kurtarmak için eğitim ve öğretimin yeni bir boyuta evrilmesi gerekir. Bu boyutta eğitim, çoklu öğrenmeyi içeren bir model olmalıdır.

Çoklu Öğrenme Nedir?

Çoklu öğrenmenin üç esası; a) ele alınan meseleye ilişkin anahtar veya etiket kavramların oluşturulması, b) meseleye ilişkin adab-ı muaşeret kurallarının öğrenilmesi, c) meselenin çevre, zaman ve mekân ilişkisini kurulması olarak sıralanabilir. İnsan hayatı, dünyayı ve eşyayı doğru anlamak ve anlamlandırmak zorundadır. Bunun için insanın hakikati kavrama çabasını derinleştirmek, görüşünü zenginleştirmek, kavrayış alanlarını olabildiğince genişletmek ve meseleleri idrak etmesini kuvvetlendirmek gerekir. Bunun ilk adımı her konuyla alakalı, ilişkili, etiket kavram, başlık, konu, kelime, söz ve sözlük bilgileri oluşturup geliştirmekten geçmektedir. Bunun da temeli, kelimelerin ve kavramların dünyasına yolculuktur. Çünkü kelimeler düşüncenin yapı taşlarını teşkil eder. Düşünceler ise, kelimelerle oluşturulmuş eşyayı, nesneyi ve dünyayı anlayıp algılama, ifadelendirme ve anlamlandırma çabasının analiz ve sentezlerinden oluşur. Düşüncenin oluşmasında kişinin kimlik ve kültür dünyasından gelen kelime ve kavramlarının önemli bir belirleyiciliği vardır.

Ayrıca dünyayı doğru anlamak ve anlamlandırmak için hayatın her aşamasını sürekli bir öğrenme ve anlama basamağı haline dönüştürmek gerekiyor. İnsan zekâsı öğrendikçe gelişme ve genişleme özelliğine sahiptir. Bu gelişim içinde öğrenmeyi sürekli hale getirecek bir zihni terbiye oluşturmak gerekiyor. Daha çok okuyan, kelime dağarcığı daha gelişmiş/genişlemiş öğrencinin anlama ve çözümleme konusunda daha başarılı olduğu bilinen bir öğrenme ilkesidir. Geniş kelime hazinesi daha geniş düşünme ve daha yüksek bir kavrayış

imkânı sağlamaktadır. Bu durumda bize, sürekli ve düzenli genişleyen kelime hazinesine giden yolları geliştiren metotları devreye koymayı gerektirmektedir. Bunun da en etkili yollarından birisi çoklu öğrenmedir.

Çoklu öğrenme, zihni faaliyetlerin belli bir metodoloji ile sürekli hale getirme ameliyesidir. Her öğrenme başlığı, ders, konu ya da ilim alanını işlerken, o konuyu daha derinlemesine anlayıp, etraflıca kavramaya yardım edecek anahtar ya da etiket kavramlar oluşturmakla çoklu öğrenmeye adım atılır. Zamanla davranış haline gelen çoklu öğrenme bizi zihin ve fikir olarak genişleyen bir kavrayış alanına doğru sevk eder. Aile, muhit ve her türlü irtibat çoklu öğrenmenin hem konusu hem de kapsama alanına girmeye başlar. Akıl yürütme, çerçeve oluşturma, hüküm çıkarabilme, sentez ve analizler yaparak öğrenmeyi sürekli, düzenli ve metodik olarak ve bir zihin terbiyesi haline getirmeye çoklu öğrenme denir.

Çoklu öğrenmede ilk kaide, bir konunun ilk görülen haliyle ya da kişilere gösterilen kısmı ile yetinmemektir. Her meselede ilk görülen ya da gösterilen kadarı ile yetinmekle, anlayan, anlamlandıran, ifade ve teori üreten olunamaz. Sadece tüketen, tabi olan, yönetilen, konulmuş kurallara uyan, kontrol edilen olunur. Çoklu öğrenme ile varılmak istenen asıl hedef, her şeyi bilen kişiler yetiştirmek değildir. Sürekli ve düzenli olarak fikri aktivitesi olan, çalışan zihin sahibi insanlar yetiştirmektir.

Çoklu Öğrenme Ne Kazandırır?

Çoklu öğrenme; anlamaya ve anlamlandırmaya giden yolları açar, köprüleri kurar. Bir yönüyle bu alanı keşfedecek zihinler inşa eder. Ayrıca kelime hazinesi/kelime kadrosu denilen dağarcık alanlarını sıradanlığın ve sıralamanın üzerinde geliştirir. Çoklu öğrenme ile birlikte analitik çalışan zihin ve her meseleyi bir tahlile tabi tutma kabiliyeti kazanan insan, bunu bir davranış ve zihin terbiyesi haline getirir. Kıyas ve hüküm çıkarma/yargı devreye girer. Her öğrenilen yeni bilgi, zihinde bir yeni kıyas ve yargı alanı oluşturur. Düşünce gelişir. Tefekkür ufku derinleşir. Meseleleri kavrayış basitleşir. Aile, muhit, okul, ebeveyn gibi değer ve kavramlar çatışmaya girmeden daha ilmi yollarla sükûnet ve muhabbetle inşa edilir. Toplumsal akıl daha çok devreye girer. Ortak düşünme ve toplumsal kesişim alanları artar. Yeni öğrenme alanları inşa edilerek, hayat yolculuğu daha anlamlı ve verimli bir çerçeveye oturur.

Çoklu Öğrenmede Üç Esas

İlki; ele alınan mesele doğrudan bir ilim/bilim dalının konusu ise; o alanın kavramları, terimleri ve birimleri oluşturulmalıdır. Ancak bu şekilde söylenenleri anlaşılır, bir kıyas ve bir hükme varılabilir. Bu yolla 'uygulamacı', komut alan olmaktan çıkıp, üretken insan haline gelinebilir. Sorgulamaları yerinde ve anlamlı hale getirebilir.

İkincisi meselenin kurallarının öğrenilmesidir. Adab-ı muaşeret/adap/edep de denilen bir meselede neyin yararlı, hangisinin zararlı olduğunu anlatan kuralları öğrenmek gerekir. Burada ele alınan meselenin kültürle ilişkisi de kurulmalıdır.

Son olarak; o bilim konusu ya da meselenin çevre/zaman/mekân ilişkisini öğrenmek, geçmişle, gelecekle, mantık, matematik, coğrafya ve geometri ile irtibatlarını araştırmak, diğer bilim dalları ile alâkadarlığını kurmak da çoklu öğrenme esaslarına dâhildir. Çalışılan başlığın, çağa ve medeniyete ait ilimlerle irtibatını mutlaka ele almak gerekmektedir.

Çoklu Öğrenme Metot ve Hedefleri

Çoklu öğrenme; tahlil, tahkik, tetkik analiz, sentez, terkip, teşhis, tespit, tenkit, kıyas yapabilme, hüküm çıkarabilme metotlarının hepsini birden, yeri geldikçe bir usul ile kullanabilmeyi gerektirir. Bu metotların hepsini birden kullanırken ulaşmamız gereken birinci hedef ise hakikattir. Bu metotlar hakikate gidiş yollarını kullanışlı hale getiren, meseleleri incelten, idraklerin kavrayışına sunan anlama ve anlamlandırma araçlarıdır.

Hakikat, temel anlamı ile sabit ve mevcut şey demektir. Bir şeyin hakikati, o şeyin kendine has varlığı demektir. Her şeyin bir hakikati vardır ve o şey bu hakikatle kendisi olur. Hakikati olmayanın hariçte ve zihinde geçekliğinden söz edilemez. Hakikate ulaşmak için öncelikle hakikat arayışına motive edilmiş bir zihin gerekir. Zihin dünyasının kavramları, terimleri ve metotlarıyla hakikatleri kavramaya elverişli bir halde olması gerekir. Sonrasında hakikat arzusuna ilaveten, tefekkür ve çaba gerektirir. En önemlisi de hakikate nail olmak için aşk gerekir. Ancak aşk ile hakikat peşinde iller, yollar ve ülkeler aşılar. Bir ömür peşinde yürünür. Bütün bu metotları çoklu öğrenme ile birleştirip gelecek tasavvurları oluşturulabilir.

Sonuç

Bireyde davranış, zihin ve karakter terbiyesi haline gelmiş, aynı zamanda da en güzel yaratılış modeli olan insanın davranışına da bir güzellik kazandırılmış bir Çoklu Öğrenme, insanı hayatının her alanında, her aşamasında aktif kılar. Hayatını kolaylaştırır. Hedeflerine yürütür. İdeallerine taşır. Çoklu öğrenme aynı zamanda bir nitelikli öğrenmedir. Bireyde zihin ve davranış terbiyesi sağlar. Düşünme biçimlerini kolaylaştırır. Anlama ve idraki harekete geçirir. Meselelere, daha hızlı kavrayış getirir. Kolay, pratik ve hızlı bir fikri intikal kabiliyeti kazandırır. İnsan kimliğini güçlendirir. Kültürünü derinleştirir. Çevresini tanzim eden, hayatı doğru analiz eden, çevreyi tertip ve düzene koyan, kısaca kurucu, yapıcı, inşa edici, yol ve yön verici insanların yetişmesini sağlar. Çoklu öğrenme, yaşadığımız yeryüzünü anlamaya ve anlamlandırmaya giden bir güçlü yol inşa eder. Anlama ve anlamlandırmayı kolaylaştırır.

Çocukluktan itibaren bireye kazandırılacak çoklu öğrenme davranış ve terbiyesi, ömür boyu bireyin hayatını anlamlı hale getirecek bir yol rehberi hüviyetinde olur. Hayatı doğru anlayıp, yerinde anlamlandırmalarla daha nitelikli hale getirmek, çoklu öğrenme yoluyla daha mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Başgil, A. F. (1980). *Gençlerle baş başa* (15. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Cüceloğlu, D. ve Erdoğan, İ. (2021). *Öğretmen olmak bir cana dokunmak* (32. Baskı). İstanbul: Final Yayıncılık,
- Çetinkaya, B. A. (2021). *Eğitim politikamız ve felsefemiz*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (23. Baskı). Ankara: Yazar Yayınları.
- Gasset, J. O. (1982). *Kitlelerin ayaklanması- uzmanlaşma merakı denen barbarlık*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görmez, M. (2020). *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayınları.
- İz, M. (1975). *Yılların izi*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Kant, İ. (2020). *Eğitim üzerine* (8. Baskı), Çeviren: Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları,
- Kınalızâde A. Ç. (2016). *Ahlâk-ı Alâî*, Sad:Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları,
- MEB (2021). *Türkiye’de eğitimin 20 yılı*- Ankara: MEB Yayınları.
- Oğuz, O., Oktay, A., Ayhan, H. (2001). *21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi*, İstanbul: Sedar Yayıncılık.
- Özarpınar, Y. (2014). *Kültür ve medeniyet üzerine denemeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özbal, N. ve Aydoğan, İ. (2017). Eğitimde estetiğin gerekliliği ve oluşumu üzerine bir inceleme, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2).
- Payot, J. (2020). *İrade terbiyesi*, Çeviren: Süleyman Doğru. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Sayar, K. (2014). *Her şeyin bir anlamı var* (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yay.
- Turan, İ. (2014). Karakter Eğitimi: Amerika Örneği, *Marife*, 14(1), 75-92.
- Yıldız, Y. ve Çelebi, E. (2019). Bilme ve anlamamanın anlamı üzerine Bir Derkenar, *Birey ve Toplum Dergisi*, 9(2).